

"היום ארקוד כאילו זה היום האחרון של חיי"

נירה פז והילה ולדמן

נירה פז היקרה שלנו הלכה לעולמה אבל אני אסירת תודה על שהספיקה לפני מותה לכתוב את ספרה *פרימה* (עריכה: לילך רון, כתיבה: הילה ולדמן). חיי המחול שלה השתרעו על פני תקופות שונות במחול בארץ ובמידה רבה הן משקפות את סיפור המחול בישראל. אני מודה לטליה פז על נכונותה לאפשר לפרסם חלקים מתוך ספרה. בחרתי בפרקים הראשונים שמתמקדים בילדות הטרומ־מחולית שלה כדי להאיר את הסיפור שלה – מהיכן התחילה ולהיכן הגיעה. רות אשל

השתחויה

המסך עולה. הווילון נפתח.

אלפי עיניים נוצצות ממלאות את חלל האולם הענק של המטרופוליטן אופרה בניו יורק. אלפי מבטים נפעמים, סקרנים, משתאים, נעוצים בשלושת המחוללים על הבמה; שלושה סולנים של להקת הבלט הנודעת המבצעים את קטע הטריו מתוך *פאוסט*, ובהם אני.

שֶׁאֶסֶה, דְּוּלֹפֶה, אֶשְׁאֶפֶה, רגל אחת מצליפה הצידה ברוֹנְדָה דֶּה זְאֵמְב, ואז פונה פנימה אל ברך הרגל השנייה בפואטֶה – אלה הן רגליי שלי; רגלי הרקדנית הארוכות שחיפש ומצא הכוריאוגרף פלמיננ פלינט, מנהל להקת האופרה של דנמרק, כשהוזמן למטרופוליטן אופרה עם הכוריאוגרפיה החדשה שיצר *לפאוסט* של נתה־נונו.

התפקיד תפור עליי להפליא. כולי נשאבת לתוכו. חיה כל צליל, אוהבת כל תנועה. פא דֶּה שֶׁא, וכבר אני מונפת אל על, מושיטה ידיים לפרטנר שלי, וגם הוא מרחף

באוויר כשידיו מושטות לעברי. הטריו פרובוקטיבי, התנועות משדרות מיניות – פלינט יצר ריקוד ייצרי, בעל אופי מיני מובהק, בסגנונו המודרני מהמצופה, וללא נעלי פוינט – והקהל האמריקאי המהונן שבאולם מתקשה לעכל. אני והסולן שאיתי נישאים בידי רקדנים מה"יקור דה בלט", ואלה מתקרבים זה לזה משני צידי הבמה. זהו האות לכך שהריקוד מסתיים.

באולם מושלך הס, דממה סמיכה וכבדה. הקהל נרתע אך נפעם. מישהו מהשמרנים צועק "בוז". אחרים עונים לו בקריאות "בראבו". עוד ועוד צופים מצטרפים למחנה ה"בוז" ולמחנה ה"בראבו" וקריאותיהם מהדהדות בחלל האולם אדיר הממדים.

אני שומעת רחש מאחורי הקלעים. צעדים של עובדי הבמה המתרוצצים מאחורי הקלעים. ואני יודעת: אין לי זמן להתעכב במחשבות על המתרחש מלפניי ומאחוריי.

הרי הקטע הבא אחרי הטריו הוא הסולו שלי.

והנה אני כבר מתפתלת על הבמה בתפקיד הנחש הפתיין של *פאוסט* – בלרינה ישראלית על בימת ה"מט" הניו יורקי, חשה שהתפקיד נברא ממש בשבילי, הרי לא סתם כנראה נבחרתי לבצע את קטע הסולו הזה עוד בטרם עברה שנה מיום הצטרפותי ללהקה, בהקדימי עשרות רקדניות ותיקות יותר. אני מתגמשת וגועשת, פור דֶּה בֶּרֶה, רוֹנְדָה דֶּה זְאֵמְב, מתרוממת מעל הרצפה מִדְמי פְּלִייה, דְּוּלֹפֶה, שֶׁנֶר־שֶׁנֶה, ומסיימת. ויוצאת אל מאחורי הקלעים.

פאווה קצרצרה של סוף המערכה, ואז נפתח המסך לצדדים, ואת האולם מתחיל למלא צליל מחיאות כפיים, תשואות קצובות ומהדהדות שעוצמתן עולה וגוברת. והווילון הענק נסגר לרגע, ואז נפתח ידנית עבור כל סולן, ותורי מגיע, והוא נפתח עבורי – להשתחוות הסולו שלי. והנה אני, נירה, הילדה הקטנה מפתח תקוה

נירה פז בקרנבל של דומי רייטר־סופר, להקת בת דור, צילום: אריה פוזנר

Nira Paz dances in *Carnaval* by Domy Reiter-Soffer, Bat-Dor Dance Company, photo: Arie Pozner

שעזבה הכל כדי לאחוז בחלום, יוצאת כשמאחוריי נסגר מיד המסך הענק הזהוב של ה"מט", בשיא הדרו, ואני עומדת מלפניו לבדי אל מול אותן אלפי עיניים נוצצות ביציעים, על בימת מוסד תרבות מהחשובים באמריקה ובעולם, וקדה קידה עמוקה. רק אני – בפני שלושת־אלפים צופים, שהפעם כולם, ללא מחנות, מריעים במקהלה אחידה "בראבו"; "בראבו" נלהב בסוף ביצוע הסולו שלי.

האם זו אכן אני כאן בסצנה הכמעט־דמיונית הזאת? והרי איש מבני משפחתי לא נמצא פה, באולם, כדי לדעת. לא אמא, לא אבא. בכל הקהל העצום אין כנראה אף אדם מהארץ, ומי יודע מה ביצעתי, ומי יֵדע היכן כיכבתי.

אני צובטת את עצמי צביטה קטנה כדי להאמין. ואני יודעת: זה שלי. גם אם בבית, בישראל, לא יודעים על כך – זו אני. אני, הקטנה, נהייתי לפרימה בלרינה, שרוקדת תפקיד סולו במטרופוליטן אופרה הנחשב ומשתחוה השתחוות של סולו לאלפי המריעים לִי. אני אוחות בחלום.

לבד ברחוב שטמפפר

הבית בישראל היה רחוק מחלומותיי. שנים לפני שידעתי שהחלומות האלה יתדפקו על דלתי, הצטרפתי אל הבית הזה עם לידתי בבית החולים "עין נד"ו בתל אביב ב־1935. הוריי, אסתר ודוד סוסלבסקי, הביאו את התינוקת שהייתי אל הדירה שהם גרו בה אז, ביחד עם אחי משה, בבניין דו קומתי ברחוב שטמפפר 8 בפתח תקוה הצופה אל טחנת הקמח רוט.

שכונת כפר אברהם לא המתה אדם, הבתים בה היו מעטים, וביניהם השתרעו שטחים פתוחים בשפע, שטחים בתוליים, לא מעובדים, מלאי בוץ בחורף. את האוויר הפתוח בסביבה מילא רעש של מכוניות שנסעו בכביש הראשי שהוביל לראש העין ונסלל בסמוך לביתנו.

הבניין שלנו היה שונה מיתר הבתים שניצבו ברחוב הריק. הוא בלט לעין בעיקר

בזכות הגינה היפה והמטופחת שלנו שפרחה בצמוד אליו. אחי ואני תרמנו לה ברוש שנטענו בטי"ו בשבט באחת השנים. במרוצת הזמן נהגנו להביט בו ולעקוב אחר גדילתו.

מתוקף המנדט הבריטי על ארץ ישראל היו שוטרים בריטים חלק מהנוף שלנו. אבל מדי פעם בפעם היו מניעים לביתנו שוטרים ארץ־ישראליים, נוטרים מ"משטרת היישובים העבריים". הם היו עולים לגג הבניין כדי לערוך ממנו תצפית על תנועת המכוניות מעלות האבק שנסעו בין פתח תקוה לראש העין. נהגים שהיו עוברים על החוק – מספר הרישוי של רכבם היה נרשם. הנוטרים נהגו להביא איתם ארגו תפוזים, וכתשורה עבור הכנסת האורחים שלנו היו מכבדים אותי בפרי העסיסי ולעיתים גם את אחי.

את רוב שעות ילדותי העברתי לבדי בבית. הוריי נעדרו מהבית על בסיס קבוע, וחוויות הבילוי עם עצמי בלבד ניטעה בי כהרגל. בגילים הצעירים, בהיעדרם של הוריי הייתה מניעה לשמור עלינו סבתא מצד אמא, דינה זלצר, שכינינו "באבה". היא שמרה עליי ועל אחי בעיקר בחורפים, כשהרעמים רעמו והתריסים דפקו בעוצמה על קירות הבית.

את בדידותי בשעות שאחרי הלימודים, בנן ובבית הספר, הייתי מפינה מדי פעם במשחקים עם ילדי השכונה, בשטחים הפתוחים שמחוץ לבניין. לבושים כולנו במכנסי התעמלות עם גומי מכווץ, כבמעין תלבושת שכונתית אחידה, נהגנו לשחק בימים הבהירים תופסת, מחבואים וגולות.

בילויים אחרים מצאנו לנו בקניית חצי או רבע בלוק קרח ממוכר קרח שהיה מניע לשכונה מדי כמה ימים; בקידום פניה של עגלת הנפט, שהרָבָב שלה נהג לצלצל בפעמון כדי להתריע על בואו; ובחבירה לנחמיה העגלון, שהיה עובר בין הבתים רכוב על עגלה רתומה לסוס ומוכר לכולנו לחם. פעמים רבות הייתי יושבת ליד נחמיה על העגלה ומתלווה אליו לסיור בשכונה. לָבָנִים היה תחביב נוסף בימי

נירה פז ז"ל (1935-2021)

והלל מרקמן. הופיעה ביצירות רבות ביניהן *סרנדה* (ניורג' בלנשין), ובהמשך עבדה כמנהלת חזרות ומורה בלהקה. ב־1977 הצטרפה ללהקת מחול בת שבע, עימה הופיעה עד לפרישתה מהבמה המקצועית ב־1982. בלהקות אלו רקדה כסולנית ביצירות מאת אלווין איילי, ג'ון קרנקו, רוברט כהן, יגאל פרי, פול סנסארדו, קורט יוס, ועוד. לאחר פרישתה מהבמה ניהלה נירה פז את להקת בת שבע 2 והעלתה עימה תכנית ריקוד חינוכית בשם *בראי הדורות* שהעניקה הצצה מרתקת ומונגשת למחול לבני נוער.

נירה הקדישה את כל עשייתה המקצועית לקידום המחול בישראל בכל דרך אפשרית. התמידה ללמד בלט קלאסי ומתודיקה באקדמיה למוזיקה ולמחול בירושלים, בביכורי העתים ובמכללת סמינר הקיבוצים.

פז זכתה בהכרה, פרסים ותארים רבים על עשייתה המקצועית: רקדנית מצטיינת מטעם הירחון האנגלי *Dancing Times*; פרס כינור דוד כרקדנית השנה על הסולו *המסך האחרון* שיצר עבורה הכוריאוגרף יגאל פרי; פרס מפעל חיים בתחום המחול לשנת 2010 מטעם משרד התרבות והספורט; פרס על שם אריק איינשטיין לשנת 2015 מטעם משרד התרבות והספורט; תעודת הוקרה על מפעל חיים מטעם עיריית תל אביב – יפו בשנת 2018. בשנת 1989 ייסדו יאיר ורדי, חזי לסקלי ונירה פז את "העמותה ע"ש מיה אֶרֶבטובה לקידום הבלט הקלאסי בישראל".

חלומה שתרבות המחול תשגשג, ושכל ילד, ילדה, נער, ונערה שחולמים לרקוד יקבלו את מיטב התנאים והאפשרויות להצליח ולהגיע להגשמה מרבית בתחום. בזכות נחישותה קמו דורות של רקדנים ומורים בארץ ובלהקות רבות ברחבי העולם, ועמותה משגשגת ששומרת על הנחלת ומסייעת לכל ילד וילדה להגשים את החלום – לרקוד!

Nira Paz, photo: Arie Pozner

 נירה פז, צילום : אריה פוזנר

השנים: "בהדרגה". אל הבית הכפרי של סבי עברתי להתגורר עם הוריי ואחי כשהייתי בת תשע. ייתכן שהוריי התקשו להחזיק דירה משלהם, ואולי הם ביקשו מוצא של עזרה בטיפול בי ובאחי בשעות היעדרותם הרבות – כך או אחרת, "באבה" וסבא זלצר היו לי בשנות ילדותי ההן לבית.

סבתי נידלה תות שדה ולסבי הייתה מאפייה. מדי יום שישי היה עוטף את הבית ניחוח החלות הטריות שנאפו במאפייה של סבא. בשבתות הייתה המאפייה שלו מארחת בתנוריה את סירי הצילנט של כל משפחות השכונה. כולם היו מביאים את תבשיל הקדרה שלהם לחימום בתנורים של סבא, ובסוף התור הייתה גם סבתא. את קעריות הצילנט הנפלא שלה היא הגישה לנו על שולחן אוכל גדול ומיוחד עשוי מעץ, שניצב בחדר האוכל המרווח. לצד ההתרחסות וההתקהלות במאפייה שלו בשבת, היה סבא גם פורש למשך שעה לבית הכנסת הקרוב, ואני התלוויתי אליו.

חלק ניכר מזמני בבית סביי ביליתי בקריאת ספרים, במחשבה על ספרים, בהשתעשעות ברעיון שכשאהיה גדולה אהיה ספרנית. רציתי להחליף ספרים, להחזיר למדפים את אלה שבלעתי בקריאה ולהיחשף לאחרים, אבל שום ספרייה לא הייתה בסביבה. כשהבנתי שגם לא תהיה כזו כאן – ציירתי בגיר על אחד מקירות המאפייה של סבא ספרייה עם מדפים ועליהם ספרים. אחרי שהציור הושלם, העמדתי על הקיר סולם, טיפסתי עליו, ושיחקתי כאילו אני מוציאה ספרים מהמדף, מעיינת בהם ומחליפה אותם באלה שסיימתי לקרוא.

השירותים שלנו היו מחוץ לבית, ובלילות קרים היה זה מבצע אומץ של ממש לצאת אליהם החוצה בחושך. פחדתי במיוחד מהיציאה הלילית החשוכה, בגלל הקרבה הגדולה אל השטחים הפתוחים, אל הפרדסים שמאחורינו, ומשום שכבית הקיצוני במושב הוא היה חשוף לגניבות. גם כשנמצאנו בתוכו, נהגנו להניף את התריסים מחשש פן זרים יפלושו לשטחנו, ולכל הפחות יציצו פנימה וייצפו בנו.

הקיץ: הם היו הולכים לשדות הסברס, קוטפים את הפירות הבשלים בעזרת מוט שאל קצהו מחוברת קופסת פח, ומביאים את השלל לחלוק בו עם יתר ילדי השכונה.

באחד מימי החום הקיציים כרו בור בחצר הבניין שלנו, וסביבו נוצרו ערמות של חול. ילדים מהשכונה נקבצו ובאו לשחק בחול שנערם, וביחד חפרנו בו בורות עמוקים, והכנסנו את רגלינו פנימה. כשמחצית מגופנו קבורה בחול הקריר, היינו מתנדנדים מצד לצד כמו "נחום תקום" שתמיד חוזר לעמוד ניצב. בלהט המשחק, כיסתה אחת הילדות את רגליי בחול, נטלה טורייה ו"חפרה" ברגליי במקום בחול. הפְּצִיעָה החדה והפתאומית ברגליי הממה אותי, והתעלפתי. נלקחתי לבית חולים בילינסון הקרוב, ואושפזתי.

זמן מועט לאחר שהחלמתי החלו הכנות לקראת יום הולדת שש שלי. לרגל האירוע החגיגי הממשמש ובא התייצבתי מול התופרת שהגיעה לבית הוריי, לתפור במכונת התפירה של אמא, ובחרתי בד וגזרה לשמלת יום הולדת. כשהייתה מוכנה, לבשתי אותה בהתרגשות. לרגע קטן הייתי במרכז העניינים. לא אחי, לא אמא, לא אבא – אני. ילדת יום הולדת בת שש. הייתה זו הפעם הראשונה שבה הרגשתי שאני מקבלת תשומת לב אמיתית. שאני, נירה, קיימת באמת.

תקופת האבן

בקצה כפר מעש, בבית האחרון במושב, שמאחוריו השתרעו רק פרדסים ללא סוף, התגוררו דינה ויצחק זלצר, סבתי וסבי מצד אמי. הם עלו לארץ מהעיר קובל שבחבל ווהלין, שאז עוד הייתה בשטח פולין לפני שעברה לידי אוקראינה, ותקעו יתד בכפר ששכן כשלושה וחצי קילומטרים ממרכז פתח תקוה. מוסדות היישוב העברי בשנות השלושים של המאה העשרים לא מיהרו, משום מה, להעלות את הכפר על הקרקע, אלא עשו זאת בהדרגה, ומכאן נגזר כינויו של היישוב באותן

כמו בביתנו בפתח תקוה, גם בבית במושב לא היה חשמל. בערבי החורף נהגנו לשבת ביחד סביב מנורת נפט, מתחממים ומתכרבלים זה בזה שעה שהגשם דופק בחלונות ורוח הפרצים פותחת אותם שוב ושוב. החלומות על הריצה שלי לסגור את החלונות והדלתות של הבית לעת ערב חזרו והופיעו בשנתי במשך שנים.

לתחושת החמימות המשפחתית שלא הייתה לנו קודם תרמה גם בת דודתי אהובה, שגדלה אצל סבא וסבתא. אימה, עדה, אחותה של אמי, הייתה אם יחידנית, והתגוררה עם שתי בנותיה הצעירות יותר בדירתם של סופרת הילדים ימימה טשרנוביץ ובעלה יוסף הוכל (לימים אבירד) בתל אביב, שאצלם עבדה במשק בית. אהובה היפהפייה נהגה לרכוב על אופניים בכפר כששערה מתנפנף ברוח, ולא בכדי רבים מצעירי המושב חיזרו אחריה. כפיצוי כלשהו על היעדרה של אימה, היא זכתה לקבל במתנה משחקי קופסה רבים. נראה שהרפרטואר הרחב של המשחקים – דמקה, דוק, מונופול, סולמות וחבלים – והפופולריות של אהובה חברו יחדיו והיו למקור משיכה עבור ילדי השכונה, שהתאספו בביתנו כדי לשחק יחד.

Nira Paz and Shaike Ophir, USA, photo: Arie Pozner

נירה פז ושייקה אופיר, ארה"ב, צילום: אריה פוזנר

חיי החברה שלי היו פעילים הרבה יותר משהיו בפתח תקוה. חברתי הטובה ביותר הייתה אילנה, שמשפחתה גרה שני בתים מהבית של סביי. במשק ביתה גידלו הוריה תרנגולות, שהיוו אטרקציה בפני עצמה. אהבתי להגיע לאילנה, לשחק איתה ולטפל באחיה הקטן. תחושת הלבד מעידן הבית בשטמפפר פינתה מקום לתחושת שייכות לרגע.

*

קשריי עם אחי, משה, התהדקו והתחזקו. ככל שגדלנו ובלינו ביחד, כך נקשרנו יותר זה לזו. היינו שם האחד עבור השנייה, ולהפך. אבל מסיבה לא ברורה, דווקא את הדרך ליום הלימודים בבית הספר פיקי"א בפתח תקוה, שבו למדנו שנינו, ומבית הספר בחזרה – מרחק שלושה קילומטרים של הליכה לכל כיוון – עשינו כל אחד לבדו.

הדרך הרגלית שלי הייתה ריקה מאדם ונראתה לי ארוכה עד אין סוף. היא עברה בשביל מאולתר בין הכפר הערבי פניה לבין שכונת גאולה ושכונת התימנים שנבנו

בעיר הצעירה, ובצדדיה השתרעו פרדסים, שלעיתים הייתי חוצה בדרכי קיצור. ללא כבישים ומדרכות, החורף הטביל אותנו בבוץ ושלוליות. רגבי האדמה שלכל אורך הדרך, הפכו אחרי כמה ימים של גשם ולעפות לביצה אחת גדולה ומתמשכת. כדי להתגבר על הבוץ הטובעני, בנינו קביים, שעזרו לנו לצלוז את השלוליות ולהגיע לבית הספר בבגדים נקיים יחסית.

מה שלא צלח הוא הניסיון להפיג את הפחד. בשכונות החדשות ובאזור הפרדסים הסתובבו ערבים שמכרו לעקרות בית ביצים ועופות, והמחשבות שמא אחד או שניים מהם יארבו לי בדרך וינעצו בי סכין העבירו בי צמרמורת. כשבאחד הבקרים מצאתי על האדמה ליד אחד עצי הפרדס שמלה של ערבייה העשויה כולה מחרוזים, נחרדתי מהאפשרות שהאישה שלבשה אותה נרצחה. תחושות הפחד והאימה הלמו בנבי כפטישים.

באחד הימים, בעודי הולכת לבדי בדרך־לא־דרך שהייתה מסלולי לבית הספר, הניח מולי עדר פרות. הדרך הייתה צרה, משני צדדיה ניצבו גדרות עם שערים שתחמו את צריפי העץ ששימשו למגורי משפחות, ובין הגדרות ניצבו הפרות מפה ואני משם. כל צדדיי היו חסומים ולא היה לי לאן לברוח. הפרות התקרבו אליי בשעטה, ופעימות ליבי הואצו. בזווית העין ראיתי את הרועה הערבי שהלך בסוף העדר, אך ברור היה שהוא לא מבחין בי. ברגע אחרון של תושייה זינקתי על אחת הגדרות ונתליתי עליה, עד יעבור זעם ויעברו כל פרות העדר. כשנעלמו מהשטח, ירדתי מהגדר והסדרתי את נשימתי. הפחד המצמית השתחרר, אבל הזיכרון שלו קפץ לבקר אצלי שוב ושוב.

*

שנתיים של מגורים בשכונת ה"בהדרגה" של המושב הסתיימו בכאב לב, כשסבי האהוב נפטר. זמן קצר אחרי פטירתו עברנו לגור בשכונת הגרמנים בפתח תקוה. הבית החדש היה מופלא במיוחד ומקסים ביופיו. הוא היה גדול ומרווח, בנוי מלבנים וטובל בירק. בנבו נפרשו דשא ושדרת עצים ארוכה, שהובילה אל המטבח מצידו האחורי של הבית; בחזיתו השתרעה חצר גדולה מלאת עצי פרי – בננות, שיזפים ותפוחי עץ – ובה נינה מטופחת. בשיא הדרה, נהנתה הגינה שלנו מפריחה ססגונית ויפהפייה של מאות פרחי גלדיליה, שצמחו לתפארת מאלף בצלים ופקעות בעשרה צבעים שונים שקיבל אבי בעבודתו כחקלאי וכולנו שתלנו בערונות. גם שובך יונים היה לנו בחצר הבית, ומדי פעם הייתה אמא בוחרת יונה, עורפת את ראשה ומנישה לנו אותה לארוחה. לא יכולתי לראות ולשאת זאת. לא הבנתי איך אפשר בכלל לעשות מעשה כזה.

ביתנו החדש והמרווח היה בית־לבנים יחיד בין צריפים שנבנו לאורך הרחוב. מחוצה לו לא היו סלולים לא מדרכה ולא כביש או רחוב. ילדי השכונה נהגו לשחק בחוץ – גולות, מחבואים, תחרויות ברכיבה על אופניים – ואיכשהו יצא

שהייתי אני הבת היחידה ששיחקה בתוך חבורה שכולה בנים. משחקי המחבואים בערבים ובלילות ללא ירח השרו עליי פחד; רציתי תמיד להיות העומדת שסופרת ומחפשת, בתקווה שאחד הילדים יניח במהירות ממחבואו, יקיש על העמוד "שלי" "אחת, שתיים, שלוש" ויציל אותי בנוכחותו מהלבד המפחיד. סביב השעה שבע בערב היו ההורים יוצאים החוצה וקוראים לילדיהם להיכנס הביתה. רק לי לא קראו. הוריי פשוט לא היו בבית כדי לקרוא לי.

אמא אהבה לשחק קלפים. היא נהגה לישון מנוחת צהריים, ולהשאיר לי ולאחי ארוחת צהריים חמה על השולחן. בשעות הצהריים הייתי חוזרת מבית הספר פיקי"א, במסלול שעבר במרכז העיר, בשוק הירקות והפירות ובשכונת התימנים וארך כשעה, אף שהיה קצר וקל בהרבה מהדרך שחוויתי כשגרנו בכפר, ובהגיעי הביתה הייתי מתיישבת לבדי אל השולחן, מנסה לאכול ממרק העוף והעוף המכובס, ולרוב זורקת את רוב תכולת הצלחת והקערית לפח ומתאמכת שוב להבין שלא יוגש כאן קינוח. בשעת אחר הצהריים הוז הייתה אמא קמה ממנוחת הצהריים, מתלבשת,

מתקשטת בתכשיטים, מתבשמת בבושם, מקפידה לוודא שהיא נראית יפה ונאה, והולכת מהבית לקפה "קורסו" בפתח תקוה, לשחק שם קלפים עם חברותיה, ולבלות בשתייה וריקודים לצלילי תזמורת שנינגה בנינת בית הקפה להנאת יושביו. אבא, שהיה בעל משאית בינונית לצורכי חקלאות, נהג להצטרף אל אמא לבילוי בקפה "קורסו" מיד עם סיום יום העבודה שלו בשמונה בערב. הם היו חוזרים יחד הביתה בחצות לערך. אחי ואני לא היינו נרדמים עד חזרתם, וברוב הלילות, למעט הלילות הנשומים, נמצאנו עוד שעות מחוץ לבית, יחפים ומלוכלכים, רעבים לארוחת ערב שלא קיבלנו, ורק כשהיינו רואים את אורות המכונית מתקרבת לכיוון הבית היינו רצים במהירות שיא פנימה, שוטפים רגליים בחטף, נכנסים למיטות ומעמידים פני שנים.

שעות רבות היינו זה לזו – אני לאחי ואחי לי, אבל שעות רבות עוד יותר הייתי לבדי לעצמי. המבוגר ממני בשלוש שנים, בילה לא מעט עם חבריו מחוץ לבית שלנו, לפעמים ברכיבה על אופניים. וכך, בהיעדרם הבולט של הוריי, לעיתים רוקדת עם עצמי, לעיתים מפוחדת בתוך עצמי – תחושת הלבד שלי הרימה ראש פעם אחר פעם, גם בתוך הבית היפהפה שלנו. כמו בשני הבתים הקודמים שלנו – גם הבית היפה והחדש שלנו לא היה מחובר לחשמל, ובלילות ללא ירח ירד על הבית ועל השכונה חושך צלמוות. החצרות היו מאיימות וחשודות. ואני – פחדתי מהחושך. ידעתי ששכנים ערבים פורצים באישון ליל לבתים ומחפשים כסף וחפצי ערך, ושהגנבים נוהגים לרסס חומר מרדים על בני הבית הישנים, כדי לחפש אחר מבוקשם באין מפריע. רק אחרי כמה מקרי רצח נוראיים שאירעו בסביבה החליט ועד השכונה על הקמת משמר מקומי שיפטל ברחובות מדי לילה. שעות חשוכות רבות ששהיתי בהן לבד בבית הגבירו בי את הפחד הן מהגניבות והאלימות המסוכנת מצד השכנים הערבים, והן מהשלכות העוצר שהטילו מדי פעם בפעם הבריטים, במטרה לחפש בבתים אחר כלי נשק. שמעתי מהילדים האחרים מה הבריטים עושים לא פעם כשהם נכנסים לבתים לחפש נשק. פחדתי שהם יפרצו בכוח את דלתות הבית שלנו, שיהרסו חלונות וריהוט וישברו חפצים. פעמים רבות שבהן נותרתי בשעת ערב או לילה אפלה לבדי בבית, חשתי שמשתלטת עליי החרדה, ונעלתי את הדלת, וברחתי מהבית אל השכנים.

תקופת האבן של פתח תקוה הסתיימה בזכות ההבנה של אמא שעלינו לצאת מהשכונה ולהמשיך קדימה. היא אמרה שהיא צריכה להוציא אותנו מהבוץ, מצאה דירה בתל אביב וקנתה אותה ביחד עם אבא.

אני נירה מתל אביב

הייתי בת שתיים־עשרה כשעברנו לגור בדירת גג בפינת הרחובות ארלוזורוב ושלמה המלך בתל אביב. המעבר אל העיר הגדולה צופף אותנו בדירה קטנה. ארבע נפשות בדירת חדר, הורים שישנים בסלון, ואח ואחות שישנים במרפסת הסגורה, שמשמשת גם פינת אוכל, על מיטה מתקפלת שפתחנו בכל לילה. אבל החשמל שסוף־סוף חובר וזרם לחיינו, רחוב דיוגנוף הסמוך, הומה האדם והססגוני, האור והחום שיצאנו אליהם ממחוזות החושך והאבן – כל אלה מילאו את ליבי שמחה רבה.

שנת הלימודים כבר החלה, ובבית הספר בשכונה לא נמצא לי מקום. בלית ברירה,

רשמו אותי הוריי ללמוד בבית הספר גאולה ברחוב הכובשים, שבלב שכונת כרם התימנים. אז עוד לא ידעתי שברירת המחדל הזו עתידה להשפיע על חיי.

עברנו לתל אביב כשבשערות ראשי חגנו כינים. אמא רצתה לחפוף את ראשי בנפט, כמנהג המקובל אז, ואני סירבתי. "שום נפט!" הבהרתי, ודרשתי מהוריי שבמקום חפיפה יעשו לי קרחת. הוריי חשבו שהשתגעתי, אבל אני התעקשתי. "ספרו אותי!" הודעתי לאמא, "אני רוצה להיות נקייה מכינים, אבל בלי נפט!" הם נכנעו. ליומי הראשון בבית הספר הגעתי קירחת.

מאחר שעברנו אל העיר אחרי ששנת הלימודים נפתחה, הגעתי לכיתה שכבר הייתה מגובשת. צעדתי מהשער בתוך חצר לא גדולה לתוך מבנה שנראה לי כמו

Nira Pazm New York, photo: Arie Pozner

נירה פז, ניו יורק, צילום: אריה פוזנר

בניין מגורים, ונכנסתי לכיתה ה', שהילדים ישבו בה זוגות־זוגות, ליד שולחנות עם שקעים להנחת כלי כתיבה. נעמדתי ליד המחנך מול כיתה שלמה, כשלארשי קרחת. אף שהייתי ביישנית, ראשי היה מורם, עמוד השדרה שלי היה ישר וזקוף, ועיניי שננעצו בתלמידי הכיתה שידרו ביטחון. ה"כניסה" הזו לכיתה סימנה חווק ברור, וסתמה לכולם את הפה באחת. אף תלמיד לא לעג לתלמידה החדשה הקירחת, אף העלבה או צחקוק מלגלג לא נשמעו בחלל הכיתה. חבריי לכיתה החדשה הסתקרונו לגביי, וקיבלו אותי אליהם בפתיחות ובחום.

אהבתי את הכיתה, אהבתי את הלימודים; הייתי תלמידה טובה, קשובה בשיעורים,

עושה את המוטל עליה, ובהפסקות שהיינו יוצאים אליהן עם צלצול הפעמון בידי שרת בית הספר שמחתי לשחק עם חברותיי החדשות משכונת "הכרם". אהבתי גם את המחנך הנפלא שלנו, שבין השאר לימד אותנו במרוצת השנה שיעורי נימוסין, כחלק מהכנה לנסיעה לטיול שנתי בחיפה. הוא הבהיר לנו שעלינו להיות נימוסיים וידידותיים לאנשים שאנחנו פוגשים, וחשוב "להגיד שלום בעיר זרה". כשחזרנו מהטיול השנתי בחיפה, שופעי חוויות מההתנסות בשיעורי הנימוסים שהפנמנו וחלחלו לוורידינו, ניגשתי אל העוברים ושבים ברחוב, שאלתי אותם לשלומם והצגתי את עצמי בפניהם: "אני נירה מתל אביב." נדמה לי שאילו היה חי היום, מחנך הכיתה שלי היה ודאי גאה בתלמידתו: עד היום אני נוהגת להציג את עצמי בפני אנשים חדשים במילים האלה בדיוק.

^{*}

בבית הספר פגשתי את דליה כונג'י, ילדה שהוריה היו יתימנים ומצאתי בה חברה טובה יותר מאשר כל יתר חברותיי. לא עזבתי אותה לרגע. באחד הימים היא גילתה לי שהיא לומדת ריקוד אצל הרקדנית רחל נדב. רחל הופיעה ביחד עם להקתה של רינה ניקובה בירושלים, בריקודים שבסיסם בלט קלאסי והועשרו ברוח המיוחדת של העדה התימנית, כפי שניקובה ראתה בה, ודליה "שלו" הייתה לימים לדליה אביזמר, רקדנית בלהקת "ענבל". אבל אז, בילדותי ההיא, כל זה היה רחוק ממני כמרחק האור מהחושך. הייתי בהלם מדבריה של דליה. לא ידעתי בכלל שאפשר ללמוד לרקוד.

כשחזרתי הביתה, ביקשתי מהוריי שירשמו אותי ללימודי ריקוד.

הם צחקו עליי. "למה זה טוב?" שאלו בטון סקפטי.

התקשיתי לקבל את תשובתם. הרגשתי שלא נותנים בי אמן ולא מתייחסים ברצינות לרצונותיי ובקשותיי. עם כל אהבתי הרבה לאחי – הרגשתי שלעומתי, אותו הם מפלים לטובה. שהוא, שהיה השמחה הגדולה של הבית, קיבל כל מה שרצה – הוריי קנו לו מכל הבא ליד, נענו לכל בקשותיו, ואף טיפחו את כישורנו הגדול במוזיקה והשקיעו בלימודי נגינת הכינור שהצטיין בה להפליא – בעוד אותי הותירו מקופחת.

סירבתי לוותר. בניתי את משפטי הבקשה שלי ללימודי ריקוד ומחול, שיננתי אותם, ותכננתי לומר אותם להוריי בשעה שבה כל בני המשפחה מסבים לשולחן השבת ואוכלים את ארוחת הערב החגיגית. עשיתי זאת בידיעה ברורה שהבקשה שלי תתקבל בזלזול ובלעג, אבל הייתי נחושה.

התגובה לא איחרה לבוא. הוריי צחקו עליי. "את מבלבלת את המוח," אמרו, ושוב ביטלו במחי יד את בקשתי.

ההתייחסות המזלזלת שלהם רק אתגרה אותי. לא הייתי מוכנה להשלים עם האפליה; עם העובדה שלניסיונות הביטוי האמנותיים של אחי הם מתייחסים ברצינות תהומית, ואילו את רצונותיי שלי הם מבטלים כאילו היו זמזום של זבוב טורדני. הבנתי שכדי להצליח להשיג את מבוקשי עליי להמשיך ולבקש ולנדנד ולטרטר באוזניהם מדי שבוע. ולא להתייאש.

^{*}

באותן שנים עסק אבי בעבודה חקלאית בטבחיה (עין שבע), המשתרעת מצפון־מערב לכנרת, ונידל שם ענבניות חורף. כיוון שהיה מחויב לעבודתו, המרוחקת ממקום מגוריו, הוא התגורר במושבה מנדל ואף נהג לשהות שעות רבות במלון גינוסר. הביתה לתל אביב היה מגיע רק בסופי שבוע. אחרי תקופה ארוכה שבה עבד בצפון, החליטו הוריי לרכוש דירה בטבריה, שבה יוכל להתגורר במהלך שבוע עבודתו.

באחד הימים מצאתי בתיבת הדואר שלנו בבית מכתב הממוען אל אמא ונושא כתובת לא מוכרת של אישה מטבריה. לא התאפקתי והצצתי בו. מהדברים שהיו כתובים בו עלה שהאישה מטבריה ואבא מנהלים רומן, והיא מבקשת מאמא שהם יתגרשו כי ברצונה להינשא לאבא. הרגשתי רעד בנוף. קראתי לאחי והראיתי לו את המכתב. שנינו ישבנו אובדי עצות מול הנייר המופנה לאמא וחתום על ידי אישה שלא הכרנו. בסופו של דבר, החלטנו שאין ברירה: אנחנו חייבים להראות את המכתב לאמא.

אמא קראה. ופני הדברים במשפחתנו השתנו.

כדי להציל את נישואיה, עברה אמא לגור בטבריה. למעט חזרתם הביתה לתל אביב מדי סוף שבוע, אמא ואבא נעדרו מחיי היומיום שלנו. אחי ואני נשארו לבדנו בבית. ושוב היינו זה לזו וזו עבור זה. אחי, שמששבר את ידו הפסיק לננן בכינור, פרח כעת בזמנו הפנוי שאחרי שעות בית הספר בחונים של האגודה הימית "זבולון". שעות רבות הוא הקדיש להפלגות, לתיקוני סירות ולהדרכה ימית. ואילו אני, שבקשותיי להירשם לחוג ריקוד ולשיעורי מחול לא נענו – נאלצתי להעסיק את עצמי כדי לא לחזור לבית הריק שלנו שבו שוב אישאר לבד. ה"עיסוק" המועדף היה דליה. חברתי הטובה שגרה ב"כרם". הייתי יוצאת איתה מבית הספר, מגיעה איתה לבית שלה, ומושכת את הזמן איתה ובביתה עד לשעת ערב מאוחרת. לפעמים דליה כבר הייתה הולכת לישון, בעוד אני נשארת לשבת לידה על מיטתה. לשמחתי, הוריה של דליה נתנו לי הרגשה שאני תמיד רצויה אצלם, וכך גם סבתה ניאדה שהתגוררה איתם.

בשעת ערב מאוחרת נהגתי לחזור הביתה על אופניי, אותם אופניים שבבוקר רכבתי עליהם לבית הספר – עוברת ברחוב אלנבי, יורדת ברחוב המלך גיורג' ופונה לרחוב שלמה המלך – עד הבית. כך עשיתי כמעט מדי יום, עד שסיימתי כיתה ח'. בימים הספורים שבהם הייתי נשארת בבית בלי ללכת לדליה, עמדתי לבדי במרפסת, הסתכלתי לתוך הדירות הפזורות סביב שאור בקע מחלונותיה, ושאלתי את עצמי: מה הם עושים שם, האנשים שבתוך הבתים האלה? האם הם שמחים? האם הם עצובים? האם הם מבלים בילויים משפחתיים מלאי אהבה? האם הם מטפחים את שאיפותיהם, מקדמים את כישוריהם, נהנים מהנשמת חלומותיהם? לפעמים יכולתי לשמוע צלילים הבוקעים ממכשיר רדיו שהיה פתוח באחת הדירות, ושחררתי את נופי לרקוד עם המוזיקה במרפסת. לא פעם חיכיתי לשעת שידור החדשות בערבית בקול ישראל, כדי לרקוד לצלילי הפתיח שלהן מתוך "שמשון ודלילה" של סן סנס. הנוף רקד, הראש הררה, הלبد המשיך להיות לבד, ולא הייתה לי תשובה כיצד אנשים חיים בתוך בתיהם וכיצד צריך לחיות את החיים. הבנתי שהחיים שלי אינם הדרך הראויה לחיות, אבל לא ידעתי איזו דרך היא הראויה באמת.

^{*}

בכל יום שישי היו הוריי חוזרים הביתה מטבריה לביקור של סוף־שבוע. ואני לא התייאשתי מלנצל פעם אחר פעם את בואם ואת ארוחות השישי המשפחתיות, לבקשה החוזרת ונשנית שלי – שירשמו אותי לשיעורי ריקוד. כמו תקליט מקולקל התחננתי אליהם באותן מילים, ולא הבנתי איך ולמה הם ממשיכים עדיין להתייחס בביטול לרצוני.

באחד מימי השישי שוחחה עם אמא אחותה עדה, דודתי ואימה של בת דודתי אהובה, ואמרה לה: "אסתר, בבית על ידינו ברחוב פרוג יש סטודיו למחול. תרשמי את הילדה, היא כל כך רוצה לרקוד."

אמא נכנעה. ביום ראשון בבוקר היא הלכה לסטודיו של גרטרוד קראוס ברחוב פרוג, ורשמה אותי לשיעורי ריקוד.

ספר חדש

עינב רוזנבליט

תכלת וארגמן מאת בארי אבידן – התפתחות תלבושות הפולקלור הישראליות לריקוד על במה; עריכה ועיצוב גרפי: נעמי שפירא; 328 עמ'; כריכה קשה; עשרות צילומי צבע; הוצאה של בארי אבידן, www.col.il;barryavidan; 2021

הספר *תכלת וארגמן* (2021) הוא פרויקט מרשים וחיוני של בארי אבידן, אמן פולקלור, כוריאוגרף של פולקלור ישראלי לריקוד על במה, מעצב תלבושות והיסטוריון תרבות. בפורמט חגיגי, עתיר תמונות מרשימות ותיאורים מרתקים, אבידן מצייר, מצלם ומתאר ציוני דרך חשובים בפולקלור הישראלי. משמח שאישיותו המקצועית הייחודית של המחבר, כמו גם הידע החד־פעמי שגלום בו, התממשו בספר ויצאו לאור.

מנהיג הפולקלור היהודיים נאספו בתפוצות, ובעת שהונהגה מדיניות כור ההיתוך נשורו כחלק מהמארג המתהווה של התרבות העברית החדשה. בספרו מבקש אבידן לשאול על תולדותיו של הבגד הפולקלוריסטי הישראלי ולבחון את מאפייניו הייחודיים. הפולקלור הישראלי צעיר יחסית ואחר מאצל עמים אחרים, שם ריקודים עממיים נארוו כחלק ממסורת חברתית במשך מאות שנים. בישראל עשה הפולקלור את צעדיו הראשונים רק בתחילת המאה ה־20, אך הפך ליסוד בתרבות הלאומית המקומית והיו לו תפקידי חיברות (סוציאליזציה) משמעותיים אצל העם היהודי, אז כהיום.

המחבר מתייחס לבגד כאייקון תרבותי־חזותי שמייצג את המציאות החברתית שבה נוצר. בספרו הוא שוזר דוגמאות מסיפורי המקרא על מלבושים שהיו גיבורים עיקריים בעלילה, כמו מעילו של שמואל או האדרת של אליהו הנביא, או סוקר בגדים ביהדות העת העתיקה, אז נולדו, למשל, הציצית והטלית. אבידן מסיק שהבגד היהודי מלווה את מורשת העם, לא רק כמעטפת לנוף אלא גם כחלק מהלך הרוח והערכים המשתנים.

הספר מלווה במחרוזת תמונות ייחודיות; מציורים שנשתמרו מאי־פעם ועד תמונות עכשוויות של חלוצים אמיצים בקיבוצים. אבידן חוקר למשל את בגדי החאקי המיתולוגיים ואת החולצה הכחולה של ההתיישבות העובדת, ומראה כיצד בגדי תווית ומשמעות אלה הפכו לתלבושת המחוללים על הבמה במסכות החג ובאירועי הקהילה, עוד מאז הפסטיבלים הראשונים בדליה בהנהגתה של גורית קדמן.

הפרק השלישי בספר מוקדש לתלבושת אצל יוצרים שהיו ממייסדי המחול האמנותי בארץ ישראל. המחול הבימתי המקומי נולד רק לפני 100 שנים וכיום הוא מקור השראה במוקדי תרבות משמעותיים בעולם. פרק זה משמעותי כי ההיסטוריה של אותם צעדים בוני אמןן של המייסדים חשוב שתיכתב ותיחקר גם מכיוון התלבושת. אבידן מתייחס לברוך אגדתי שאכן נודע במלבושיו המקוריים והפרובוקטיביים לפעמים, וכן לרינה ניקובה ולשרה לוי תנאי שהביאו אל קדמת הבמה את התלבושת התימנית המסורתית. מרתקת התייחסותו לירדנה כהן, שנחקרה אמנם רבות בשדה המחול המקומי, אך מעולם לא התמקדו דווקא בתלבושת, שכנראה הייתה חלק מהותי מזהותה ומאור ההשראה שהותירה אצל רבים כל כך.

בפרק הרביעי מנתח אבידן את התלבושת הנהוגה בלהקות המחול בישראל של אחרי קום המדינה. הוא מביא קטעי עדות וארכיון וממפה את מאפייני התלבושת שנתפרה לרקדניות ולרקדנים שחגגו אז לראשונה את תקומת העם כמדינה על טריטוריה משותפת. התמונות והפריטים הארכיוניים שאבידן משלב בספרו הופכים את אמנות המחול המקומית לחיה ואת התלבושות עסיסיות עד שהספר הופך מן זר פרחים של עדות ותולדות שנחווה כמוחשי ממש.

בהמשך אבידן חוקר לפרטים גזרות, בדים וטכניקות תפירה, ובמהלך העיון בדבריו משתררת תחושה שתוך כדי שהקימו כאן מדינה ויצרו לראשונה תרבות גוף עברית – גם התלבושת עשתה את צעדיה הראשונים, ונארה כמיומנות תרבותית הכרחית בישראל. עם למוד תלאות זה, שהשאיר את הגלות מאחור, נתבקש להתאים מנהגי פולקלור ובגד לאקלים המקומי החדש.

החלק האחרון של הספר מתעד את עבודתו של בארי אבידן ואת מקורות ההשראה שלו ומרגש לקרוא על פועליו כמו גם ללמוד על מסירותו לעולם הפולקלור הישראלי לבמה ועל כישוריו בתחומי מחול ועיצוב התלבושת. התמונות המרנינות מזכירות שהתרבות המקומית היא צבעונית, ססגונית ומאפשרת, ומציעות מבט פלורליסטי מחבק על הערוצים השונים של המארג התרבותי שממשיך להתהוות כאן.

ד״ר עינב רוזנבליט היא חוקרת מחול ופילוסופיה ומרצה במכללת סמינר הקיבוצים ובמכללת אורות ישראל. עבודת הדוקטורט שלה *הפנים המקוריים של הנוף* אושרה באוניברסיטת תל אביב ב־2013. ספרה *נוף אנושי מדי: זן בדרחיום באמנות המחול העכשווי* יצא לאור בהוצאת רסלינג ב־2014. ספרה *רוח רעבה: מחול ישראל' וזהות לאומית* ראה אור ברסלינג ב־2018.